

УДК 821.161.2:82-31

ЛОКУСИ МІСТА ЯК СКЛАДНИКИ ХУДОЖНЬОГО ПРОСТОРУ В РОМАНІ «СВЯТО» Є. ПАШКОВСЬКОГО

Матушкіна Д. Д.

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

У статті авторка досліджує проблему аналізу локусів міста як складників художнього простору в романі Є. Пашковського «Свято», акцентує увагу на виділенні серед них трьох типів: приватних, соціальних і природних. Доречно зазначено те, що художній простір твору насичений звуками, запахами і кольорами задля показу несприйняття міського буття головним героєм.

Ключові слова: локус, топос, простір, місто.

Матушкіна Д. Д. Локусы города как составляющие художественного пространства в романе «Праздник» Е. Пашковского. В статье автор исследует проблему анализа локусов города как составляющих художественного пространства в романе Е. Пашковского «Праздник», акцентирует внимание на выделении среди них трех типов: частных, социальных и природных. Уместно указано, что художественное пространство произведения насыщено звуками, запахами и цветами для показа неприятия городского бытия главным героем.

Ключевые слова: локус, топос, пространство, город.

Matushkina D. D. Locuses of the city as part of the artistic space in the novel "The Holiday" by E. Pashkovsky. The author investigates the problem of analyzing the locuses of the city as components of the artistic space in E. Pashkovsky's novel "The Holiday", emphasizing the allocation of three types among them: private, social and natural in the article. The first kind of locus should be characterized by coziness, peace of mind, because it is housing - an intimate place, for privacy. But the apartment of Savino's friend pushed against completely opposite sensations. E. Pashkovsky introduces into the text of the novel the descriptions of hostels, which are full of negative connotations. The cruel world of the city is, for the hero a source of confusion, anxiety, longing. So, Andrew slowly recognizes his individual intransigence with the city, and also resorts to an internal riot. The traveling-wandering causes negative feelings of Andrej, sometimes even apathy to everything around him. This is the main theme in the novels by E. Pashkovsky: the theme of a man-child, abandoned in a cruel pragmatic world, which is the city. At the junction of the private and the social is the locus of the coupe, in which Andrei is traveling. Even the nature of the novel did not differ from the general mood of the city.

It is worth mentioning that the artistic space of the novel is saturated with sounds, smells and colors to show the rejection of urban life by the main character. The city for him is a terrible incomprehensible until the end of the deadly place, which seems to come, darkens all the good, clean, merciful. The novel "The Holiday" as well as other novels by E. Pashkovsky encourages readers to internal reflection, while showing the real positive and negative aspects of city life.

Key words: locus, topos, space, city.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Проблема аналізу художнього простору – одна з найактуальніших проблем літературознавства на сучасному етапі його розвитку. Філологія завжди зверталася до константних явищ, визначаючи їх по-різному: як вічні образи, архетипи, стійкі мотиви, топоси. Зараз одним із провідних і найбільш плідних напрямків у літературознавстві прийнято вважати дослідження топіки.

Просторові образи в сукупності всіх своїх значень акумулюють семантичне поле інтегруючого їх топосу і можуть бути названі локусами (мікротопосами, субтопосами). Відповідно до цього поняття «топос» і «локус» перебувають у відношенні суворої ієрархії: якщо топоси вважаються великими просторовими одиницями, то локуси – елементи, що відображають не абстракт-

тний простір у цілому, а конкретне місце в цьому континуумі, наприклад, місце дії. Якщо під топосом розуміють «відкриті» просторові образи (світ, степ, море тощо) («з відкритими як в референціальному плані, так і змістовому, кордонами» [5]), то під локусом – «закриті» (місто, будинок, садиба, сад тощо).

Ю. Лотман уперше [3] починає активно використовувати термін «локус». Дослідник вивчає функціонування терміну «локус» у працях про семіотику художнього простору, де акцентовано увагу на тісному зв'язку героя твору із певним місцем, локусом. Ю. Лотман класифікує художній простір, поділяючи його на відкритий і замкнений. Відповідно до цього філологи трактують термін «локус» як обмежений простір у складі необмеженого. У свою чергу, відкритий необмежений простір позначається як топос.

Для локусу як просторового образу, зафіксованого в тексті, важливі ознаки відносної totoжності існуючого в реальній дійсності об'єкту і

культурної значущості цього об'єкту для соціуму, на основі чого твориться когнітивна база і фіксуються стереотипні й індивідуальні уявлення про нього. Своєрідними зображеннями локусів характеризується проза письменника житомирської школи Є. Пашковського. У його творах знаходимо безліч просторових об'єктів, як топосів, так і локусів, переважно міських. З огляду на це, романи Є. Пашковського стають цікавими для сучасних дослідників урбаністичної літератури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роман письменника неодноразово ставав об'єктом наукових досліджень, серед яких розвідки Є. Барана («Роман Євгена Пашковського «Свято»: через десять років») [1], О. Проценко («Мандрівка у свято безнадії і самотності (проблема духовного змертвіння особистості у романі Є. Пашковського «Свято»»)» [6], В. Шевчука («Чи ж буде вороття додому? [Передмова до публікації роману «Свято»]») [7] тощо. Однак, вивченню проблеми аналізу локусів міста в його романі «Свято» не було присвячено жодної наукової студії. Дослідження локусів міста як складників художнього простору в романі письменника «Свято» стає таким чином актуальним.

З огляду на вищезазначене, метою нашого дослідження є аналіз локусів міста як складників художнього простору в романі «Свято» Є. Пашковського.

Поставлена мета передбачає реалізацію таких завдань:

– теоретичне визначення понять «художній простір», «топос», «локус»;

– аналіз тексту роману з метою вирізнення особливостей інтерпретації локусів міста як складників художнього простору в романі «Свято»;

– окреслення шляхів подальшого дослідження художнього простору в романах Є. Пашковського.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Традиційна для української літератури тема підкорення міста селянином знайшла своє відображення в романах Є. Пашковського. Яскравим прикладом тут постає роман «Свято», де головний герой Андрій Подорожній намагається прижитися в місті, але час від часу повертається додому (до села). Місто, яким подорожує герой, стає головним топосом, а місця його перебування, відповідно, – локусами. Спираючись на класифікацію, подану дослідницею В. Прокоф'євою [5, 89], ми виділяємо у романі «Свято» такі локуси:

– приватні (квартира Савиного приятеля, кімнати в помешканнях Анни, Олега, Лени, кімнати в гуртожитках);

– соціальні (метро, вулиці, міські провулки, екзаменаційна аудиторія, залізничний вокзал, парк);

– на стику приватного й соціального знаходиться локус купе;

– природні (річка).

Перший вид локусів повинен характеризуватися затишком, душевним спокоєм, бо саме

житло – місце інтимне, для усамітнення. Натомість квартира Савиного приятеля наштовхувала на зовсім протилежні відчуття: «Саву збридило помешкання в котячій шерсті, плямистих пелюшках на мотузку при стіні, запилюжених порожніх рамах по закутках...» [4]. У такому місці не хочеться взагалі знаходитись, надто жити в ньому. Квартира з такою обстановкою сповнює відчуттям відрази, наводить на думки про недбалість її хазяїна. Опис іншого чоловічого помешкання ще більше вкоріняє думку про неохайність його господаря, Олега, надто коли в безладі знаходяться дещо жахливі речі, як от «людський череп, на купу книжок спиралась лопата в суглинному наліпі по жолобку, на стіні висіла іржава з новим топоріщем сокира, кагати запилюжених книг височіли по закутках, де меблями слугували три вигнутих крісла і розкладачка з квітчастим підбоєм» [4]. Здавалося б кімната в жіночій квартирі має бути більш охайною і вирізнятися чистотою, свіжістю, та в Лени, сестри Анни, вона подібна до чоловічої: «...гітара з червоним бантом на розкладачці і порожні портретні рами на вишурованій скраю дивана стіні, крісла в обгвіздкованому рудому дерматині, на столі м'ясорубка в поцвіленому м'ясі, друшляк, нитки, прохромлені сталевими шплицями, коляска, звідкись чувсь плач наляканої дзвінком дитини, шпалери й меблі просякнули смородом злежаних у виварці пелюшок та кислятиною запліснявілого по банках варення; в паркеті видніла яма і довга дубова тичка спиралась на шафу, захламлену купою зжовклих газет, книжками, безлистим фікусом» [4]. Такий докладний опис помешкання Є. Пашковський відтворює за допомогою свого улюбленого прийому – акцентуації на звуках, кольорах, а особливо – запахах. Зовсім протилежно виявилась кімната самої Анни, яка серед інших навіювала відчуття затишку і відрізнялась приємним запахом квітів. Господарка була гостинною і досить хазяйновитою, тому для гостей «...зняла з телевізора вазу, колюхи зів'ялих роз шпигнули пальці, підсолонила щупкою цукру воду, віялом розпушила гвоздики, згадала колишне захоплення квітами...» [4].

Якщо вище ми розглядали приватні помешкання, то слід зазначити, що Є. Пашковський вводить до тексту роману й описи гуртожитків, які сповнені негативної конотації через те, що один «був на околиці міста, де вечорами німувала хутірська тиша, за дорогою, за іржавою сіттю виднів яблуневий сад, вдалині мріли тополі при цвинтарі» [4], а в кімнатах іншого Андрій чув «запах тютюнового диму».

Поступово переходимо до другого типу локусів. Яскравим прикладом тут постає метро, зображення якого знаходимо вже на перших сторінках роману. Є. Пашковський презентує метро через призму сприйняття Андрія, який спускається туди і бачить світильники, які «нагадували бичачі – соломиною надуті – міхури, на ескалаторі обличчя,

схожі на кулі світильників, пропливали донизу, випромінювали втіху, клопоти, пливли ескалатором, буцім гірським повноводим потоком люди котять між побілених стін, зникають від просвіту до просвіту, і річище, шпали, вмуровані до бетону, блищать підземною, деінде просиченою водою», пероном задки розгублено дибала бабця з двома, перев'язаними шаліком, сумками через плече, поглядала на темний, мов засажені челюсті печі, тунель, звідки з навальним двигінням виривалось солом'яне полум'я електрички» [4]. Фактично метро стає безоднею, прірвою, яка поглинає, пожирає природність і випромінює апокаліптичну реальність. Доречно підібраний автором головний герой саме так і сприймає місто, сповнене мертвим залізом. Виходячи з того підземелля Андрій потрапляє безпосередньо до самого міста. Він бачить «...вулицю, порожню лавочку під шовковицею, листя з цинковим полиском від ртутної мжі ліхтарів» [4]. Усе це знову вказує на ознаки смертоносності міста у порівнянні з селом, із якого приїхав Андрій. День за днем минає його перебування в місті, й чергового разу повертаючись від знайомого, хлопець помічає «...звивисту довжину міських провулків: тінь алеї перебігала в гомінку світлотінисту бинду, минала засклені балкони з розвішаною на шворках білизною, початкувала вулицю, що зненацька уздрілася в нескінченній блукальній величі...» [4]. Таку картину можна спостерігати скрізь у житлових міських кварталах, а для Андрія вона знову здається дещо незвичною і дивною. Ще одним суто міським місцем виявився навчальний заклад із безліччю аудиторій. Одна з таких, де Надя здавала екзамен, мала «широченні шибки», які «цідили світло в кімнату, де, осідаючого, його мусило більшати й більшати, бо висота вікнастої кімнати дозволяла їй бути пристанищем світла, – сонце блищало на крайніх лакованих партах, бурштинним піском стелилось під ноги професора, що бачив сухих від зими мертвих мух між рамами» [4]. За цим описом читач ніби й сам потрапляє в студентську атмосферу, настільки грамотно письменник добирає слова. Наступною міською зупинкою Андрія був «залізничний вокзал, де біля зупинки таксі щовечора люди пропонують житло...» [4]. Життя в місті виявилось непростим, і хлопець мав вирішувати безліч проблем, однією з яких якраз був пошук того самого житла. До подібних дій йому не доводилось вдаватися в селі, та тут були зовсім інші умови. «Чоловік без сім'ї, без даху над головою лишень напівлюдини <...> найважче признатись, що ти нікому, ніколи, ніде не потрібен, що, надриваючись від тривоги, мусиш мовчки іти у свою безвість...» [4], – так міркує Андрій про своє буття у місті. Такі мандри-блукання викликають в

нього негативні відчуття, часом навіть апатію до всього навколишнього. «Так означається основна тема у творчості Є. Пашковського: тема чоловікості, закинутого у жорстокий прагматичний світ, яким і є місто» [2]. Ця тема тісно пов'язана з темою безповоротності часу, страху перед часом, який забирає можливість повернутись до природного світу (села). Жорстокий світ міста постає для героя джерелом сум'яття, тривоги, туги. Так, Андрій поволі визнає свою індивідуальну непримирність з містом, і навіть вдається до внутрішнього бунту. Лише міський парк, де «на лавочці тічкувалася молодь, брэнчала гітара» і де «пахло бузком» трохи оживляв «мертве» для хлопця місто.

На стику приватного й соціального знаходиться локус купе, в якому подорожує Андрій. Намагання усамітнитись і водночас купа людей, від яких «підсохнули мокрі сліди, різкіше чулась кислятина мокрої взувачки, запах чайної заварки й диму від провідничої канцурки» [4], викликали у героя внутрішній дисонанс. Таким перенасиченням неприємних запахів автор підкреслює своєрідність буття у місті для сільського хлопця.

Навіть природа в романі не відрізнялась від загального міського настрою. Дорогою в автобусі Андрій продумував зустріч із Надею, але, подивившись у вікно, побачив як «течія несла стовбурище верби, куці чорні гілки розсікали дрібнохвилля, і Андрій уявив: міцно вкорінене дерево знало стужу й сніги, часто топлене повинню відбивалося в каламутняві річки, котра, то міліючи, то міняючи русло, точила нові обниззя, шукала глибше й спокійніше русло, по старому зеленому від будячиння річищі тічкувались прибудні собаки, ріка мила торф'яник і глей до камінного ложа, підступала на рівнинному полі до верби, верба стежила за шумовинням, доки не склякла на кручі...» [4] і думки його стали зовсім сумні.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, ми можемо визначити, що художній простір міста роману, який складається з різних локусів, насичений звуками, запахами і кольорами задля показу несприйняття міського буття головним героєм, Андрієм. Місто для нього виявляється страшним не зрозумілим до кінця смертоносним місцем, яке ніби наступає, спалює все добре, чисте, милосердне. Роман «Свято» як і інші твори Є. Пашковського спонукає читачів до внутрішньої рефлексії, разом із тим показуючи реальні позитивні та негативні сторони міського життя. З огляду на вищезазначене, наше дослідження стало ще одним на шляху до подальшого більш глибокого вивчення питання функціонування локусів, топосів міста в прозотворчості письменника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баран Є. Роман Євгена Пашковського «Свято»: через десять років. Українські проблеми. 1998. № 2.
2. Зборовська Н. Про романи Євгена Пашковського. Феміністичні роздуми. На карнавалі мертвих поцілунків / Н. Зборовська, М. Ільницька. Львів, 1999. С. 144 – 159.

3. Лотман Ю. К проблеме пространственной семиотики. Труды по знаковым системам. 1986. Вып. XIX. С. 3 – 6.
4. Пашковський Є. Свято // Електронна бібліотека Чтиво. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Pashkovskyi_Yevhen/Sviato/
5. Прокофьева В. Категория пространство в художественном преломлении: локусы и топосы. Вестник ОГУ. 2005. № 11. С. 87 – 95.
6. Проценко О. Мандрівка у свято безнадії і самотності (проблема духовного змертвіння особистості у романі Є. Пашковського «Свято»). Вісник Черкаського університету. 2002. Вип. 36. С. 93 – 97.
7. Шевчук В. Чи ж буде вороття додому? [Передмова до публікації роману «Свято»]. Дніпро. 1989. Ч. 9.